

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΟΙ ΣΕΡΡΕΣ

ΚΑΙ Η
ΠΕΡΙΟΧΗ
ΤΟΥΣ

ΑΠΟ ΤΗΝ
ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗ
ΜΕΧΡΙ ΤΗ
ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ

Α' ΤΟΜΟΣ

ΣΕΡΡΕΣ 2013

ΜΩΥΣΗΣ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΗΣ

Η ΕΒΡΑΪΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΙΣ ΣΕΡΡΕΣ ΜΕΧΡΙ ΤΟ ΟΛΟΚΑΥΤΩΜΑ

Οι απαρχές της Κοινότητας

Υπήρχε εβραϊκή Κοινότητα στις Σέρρες υπό τη βυζαντινή κυριαρχία; Κάποιες ενδείξεις οδηγούν σ' αυτό το συμπέρασμα: το όνομα της πόλης στα πιο παλιά ραβινικά ντοκουμέντα -τα ονόματα των πιο παλαιών γηγενών οικογενειών, όπως Οβαδία, Γαλιμίδη, Χιώτη κ.λπ.- γυναικεία ονόματα, όπως Καλομοίρα, π.χ. η ύπαρξη ενός Καλβασάρα (καραβανσεράιλ) -γκέτο περιβαλλόμενο από περιτείχισμα του οποίου οι πόρτες άνοιγαν το πρωί και έκλειναν το βράδυ, γκέτο που βρισκόταν κοντά σ' ένα μεσαιωνικό κάστρο -το κάστρο των Κατακουζηνών, τα ερείπια του οποίου υπάρχουν ακόμη στην κορυφή ενός λόφου -και παλιές επάλξεις γκρεμισμένες προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα, το ανταγί και το γούνινο πανωφόρι που φορούσαν οι παλιές γενεές, και άλλες ενδείξεις μαρτυρούν την ύπαρξη μιας τέτοιας κοινότητας υπό το Βυζάντιο.

Βέβαια δεν υπάρχουν παρά απλές, αλλά πολύ αληθοφανείς εικασίες.

Η ανάπτυξη της - Οι μεγάλοι Ραββίνοι

Η Κοινότητα έφτασε σε όλη της την ανάπτυξη στις αρχές του 16^{ου} αιώνα με την άφιξη πολυάριθμων προσφύγων ισπανικής και πορτογαλικής καταγωγής. Από εκείνο το σημείο και μετά τα ντοκουμέντα είναι περισσότερα, οι πληροφορίες λιγότερο αμφίβολες και λιγότερο υποθετικές. Πολυάριθμες Ασκαμότ¹ (καταστατικοί κανόνες), που περικλείονται στα τόσο πλούσια και ποικίλα απανθίσματα των ραβινικών γνωμοδοτήσεων, αποτελούν μια πολύτιμη πηγή πάνω στο παρελθόν της Κοινότητας, τα ήθη της, τα πεπραγμένα της και τους εσωτερικούς της αγώνες.

Μια άλλη πηγή πληροφόρησης προέρχεται από ένα παλιό έθιμο που διατηρήθηκε μέχρι τον εμπρησμό της Μεγάλης Κεντρικής Συναγωγής από τους Βουλγάρους το 1912, όπου ο λειτουργός μνημόνευε το βράδυ του Κολ Νιντρέ, κατά τη διάρκεια της τελετής μνημόνευσης των νεκρών, τα ονόματα όλων των ραβίνων που είχαν παράσχει κάποια υπηρεσία στην κοινότητα ή που είχαν καταλάβει τη ραβινική έδρα της κοινότητας από το 16^ο αιώνα και μετά.

1. Ασκαμότ: κανονισμοί, καταστατικοί κανόνες.

Εν μέσω θρησκευτικής σιωπής της ομήγυρης των πιστών, ο ιερουργός, με φωνή παλλόμενη από συγκίνηση έκανε μνεία όλων εκείνων που με την επιστήμη τους και την αφοσίωσή τους είχαν λαμπρύνει το παρελθόν της κοινότητας. Ήταν μια τελετή τόσο σοβαρή, τόσο αυστηρή, τόσο επίσημη που η συγκίνηση κυριέυε όλες τις καρδιές πράγμα το οποίο συνέβαλε στο να κάνει πιο βαρυσήμαντη ακόμη τη Μεγάλη Ολονυκτία του Κιπούρ, κατά την ώρα του Κολ Νιντρέ. Όλοι οι μεγάλοι ταλμουδιστές, νομομαθείς και καβαλιστές, που είχαν δοξάσει την κοινότητα κατά τη διάρκεια των αιώνων, «παρέλαυαν» αναδρομικά: μέλη της οικογένειας Ταΐτασάκ, οι Μιράντα, οι Σπρούμσα κ.ά.

Δίπλα στους γηγενείς σοφούς, που αφοσιώνονταν με ζήλο στη μελέτη της καμπαλά, ήταν ραβίνοι της οικογένειας Ταΐτασάκ, οπαδοί του μεσσιανικού κινήματος, που ασκούσαν πνευματικά λειτουργήματα κ.ά.

Μεταξύ των μελών αυτής της μεγάλης οικογένειας σοφών, πρέπει να αναφέρουμε ιδίως το ραβίνο Ιωσήφ Ταΐτασάκ ο οποίος, παρά την ευσέβειά του και την τεράστια υπόληψη της οποίας έχαιρε, έπρεπε συχνά να μετακινείται για να εξασφαλίσει το λιγοστό σιτηρέσιο της οικογένειάς του. Οι σύγχρονοί του μιλούσαν γι' αυτόν με έντονο θαυμασμό. Δεν φείδονταν εγκωμίων στα έργα τους.

Σε ένα καταστατικό (ασκαμά) που περιλαμβάνεται στο Τφιλάτ Μωσέ του ραβ. Μωσέ Αλμοσνίνο (5323 - 1563..) και στο Αβκάτ Ροχέλ 1. του ραβ. Γιοσέφ Κάρο, συγγραφέα του κώδικα Σουλχάν Αρούχ, συνοδεύουν το όνομά του με το επίθετο *gavta gaba* (μεγάλος άντρας). Τον περιγράφουν ως την πλέον εξέχουσα προσωπικότητα του αιώνα: *gadol ador ve harado*. Είναι ο πυρσός που φωτίζει τον κόσμο *tsentseret aholam ve oro*, κοσμητικό επίθετο που ο προφήτης Ζαχαρίας απέδιδε στον Ζερομπαμπέλ και στον αρχιερέα Ισοούα, μεγάλο ιερέα στην Παλινόρθωση.

Ο ραβ. Ιωσήφ Ταΐτασάκ έμεινε επίσης για λίγο καιρό στην Κωνσταντινούπολη και επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη όπου απεβίωσε το 1565 (5323). Τα σχόλιά του πάνω στους Ψαλμούς κυκλοφόρησαν στη Βενετία με τον τίτλο *lashon azaan* (η γλώσσα του χρυσού), ένα σχόλιο πάνω στον Εκκλησιαστή, *Porat Yosef*, κυκλοφόρησε επίσης στην ίδια πόλη. Το *lehem starim* που εκδόθηκε στη Βενετία από το Χουάν ντε Γκάρρα περιλαμβάνει αποσπάσματα από τα σχόλιά του σχετικά με μερικά κεφάλαια του Δανιήλ, των Θρήνων του Ιερεμία, της Ρούθ και του κυλίνδρου της Εσθήρ. Μερικές γνωμοδοτήσεις του τις βρίσκουμε στις Συλλογές Γνωμοδοτήσεων του ραβ. Σαμουήλ της Μεδίνα, του ραβ. Ζοζέφ Κάρο και του ραβ. Σολομόν α Κοέν.

Η πλειονότητα των μεγάλων ραβίνων που κατείχαν τη ραβινική έδρα των Σερρών προέρχονταν από τη Θεσσαλονίκη ή από αλλού, αλλά υπάρχουν και πολυάριθμοι σοφοί Εβραίοι που κατάγονταν από την ίδια την πόλη. Μεταξύ αυτών είναι ο ραβ. Σάλομον α Σιρονί, ο Σερραίος (16^{ος} αι.), ο οποίος έζησε υπό τη βασιλεία του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς και αρ-

γότερα εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Ήταν μια διακεκριμένη προσωπικότητα που οι σύγχρονοί του τον συνέκριναν με «κέδρο του Λιβάνου». Τοποθετείται μεταξύ των αντιρρησιών του ραβ. Γεούντα μπεν Μπολάτ, του ραβ. Ελιάου Αλεβί και του ραβ. Σάλομον μπεν Μαζαλτόβ σχετικά με μια διαφωνία για τη Συναγωγή «Chtip» στην Κων/πολη.

Ένας άλλος σοφός, καταγόμενος από τις Σέρρες, ήταν ο ραβ. Γιοσέφ Φιρμόν που δεν πρέπει να συγχέεται με το συνονόματό του ραβ. Γιακόβ Φιρμόν. Ο Γιοσέφ Φιρμόν ήταν σύγχρονος του Μεγάλου Σοφού ραβ. Σολομών της δυναστείας Αλεβί, διάσημος ερμηνευτής, κηρυγματογράφος, ταλμουδιστής, θεολόγος, ποιητής και αριστοτελικός φιλόσοφος. Ο Φιρμόν έζησε στις Σέρρες περί το 1515 (5275), όπου δίδαξε Ταλμούδ και απέκτησε πολλούς μαθητές εκ των οποίων ο πιο διάσημος υπήρξε ο ραβ. Σολομών α Κοέν. Αργότερα πήγε στη Ζάκυνθο και τη Ναύπακτο, όπου και πέθανε το 1579 (5339).

Η ραβινική έδρα των Σερρών, κατήχето επίσης από μέλη της οικογένειας Μιράντα, τα έργα των οποίων υπάρχουν σε βιβλιοθήκες όλων των γεισιβότ της Ανατολής.

Τον 17^ο αιώνα, η Κοινότητα υπέστη ισχυρό κλονισμό από τη σαββατιανή αναταραχή (το κίνημα του Σαμπετάι Τσβί), που αποτύπωσε ένα πολύ μυστικό χαρακτήρα στη θρησκευτική ζωή και η επίδραση της οποίας έγινε αισθητή μέχρι το τέλος του 19^{ου} αι. περίπου. Το Ζόαρ, αποτελούσε το ανάγνωσμα και την πνευματική τροφή των εγγραμμάτων. Μέχρι το 1895, υπήρχαν τρεις ευσεβείς αδελφότητες που μελετούσαν το Σάββατο το Ζόαρ. Το Λαγκ Μπαόμερ ή αλλιώς «la nochada del senor» εορταζόταν στις Σέρρες με ιδιαίτερη λαμπρότητα.

Η πόλη των Σερρών είχε επίσης τους καβαλιστές της. Οικογένειες, όπως οι Αμόν και οι Οβαδία κ.λπ., αφιερώνονταν με ζήλο σ' αυτή τη μελέτη και η παράδοση διατηρήθηκε μέχρι περίπου το 1870.

Μεταξύ των μεγάλων ραβίνων που άφησαν στις Σέρρες μεγάλη φήμη σοφού πρέπει να αναφέρουμε τα τελευταία χρόνια του 18^{ου} αι. και τις αρχές του 19^{ου} αι., τον αρχιραββίνο Χαΐμ Αβραάμ Στρούσσα, ή Στρούμισα, συγγραφέα του Beit Avraam, σε δύο τόμους και Yareh Avraam.

Επίσης τους: αρχιραββίνο Χαΐμ Αβράμ μπεν Νταβίντ, ή ραβ. Μπεν Νταβίντ συγγραφέα του Tiferet Adam, ραβ. Σιμόν μπεν Χασόν επονομαζόμενο Ραβ α Χασίντ, ραβ. Μεναχέμ α Κοέν μπεν Αρντούτ που προσκλήθηκε την εποχή του σουλτάνου Αμπντούλ Αζίζ από τον μεγάλο βεζίρη Φουάντ Πασά να επισκεφτεί την Κωνσταντινούπολη μαζί με τους αρχιραββίνους Παλάτσι της Σμύρνης και Γιακίρ Γκουερόν της Ανδριανούπολης για να ρυθμίσουν το ζήτημα της παύσης του αρχιραββίνου της Κων/πόλης Γιακόβ Αβιγκντόρ (1860-1863), ζήτημα που δίκασε βαθιά την Κοινότητα μετά το περιστατικό που προκάλεσε ο ραβ. Ισάκ Ακρίς, που είχε αφορίσει τον κόμη Αβραάμ ντε Καμόντο, επειδή ίδρυσε το πρώτο μοντέρνο σχολείο, τη σχολή Περέ Πασά,

που διηύθυναν οι Μπενουά Μπράνσγουνι και ο Ζυλ Νταλέμ, ραμπί Χαίμ α Λεβί το Γιαννιώτη.

Ο τελευταίος αρχιραββίνος των Σερρών υπήρξε ο ραβ. Σαμουήλ Ραφαήλ μπεν Χαμπίμπ (5573-5641) (1813-1887), απόγονος του ραβ. Γιακόβ μπεν Χαμπίμπ του 16^{ου} αι., συγγραφέας του *ayin Yaacov*. Ο ραβ. Σαμουήλ υπήρξε ένας μεγάλος ταλμουδιστής, ταλαντούχος ιεροκήρυκας και αξιόλογος ποιητής. Στο παρουσιαστικό ήταν ένας άντρας σπάνιας ομορφιάς. Ήταν προικισμένος με μια φωνή τόσο καθαρία, τόσο γλυκιά, τόσο μελωδική και αγγελική που το Κιπούρ και το Σιμάχ Τορά, πολλοί Μουσουλμάνοι και κυρίως ελληνικές χριστιανικές οικογένειες έρχονταν στη Συναγωγή για να τον ακούσουν να λειτουργεί μέσα στη μεγαλειώδη ομορφιά του. Διατήρησε τη δροσιά της φωνής του και τη φυσική του ομορφιά μέχρι τα γηρατειά του. Έφτασε στην ηλικία των 74 ετών, αφού γεννήθηκε το 5573 και πέθανε στις 27 Αβ 5647. Μετά το θάνατό του, η Κοινότητα δεν είχε πια αρχιραββίνο. Ο οικονομικός μαρασμός επιταχύνει την παρακμή, η αδιαφορία εντείνεται και οι απόπειρες που έγιναν για να κρατήσουν κάποιο περαστικό ραβίνο δεν τελεσφόρησαν.

Η μεγάλη συναγωγή και το Μιντράς

Οι Σέρρες είχαν πάντοτε μια μοναδική συναγωγή, που με τις διαστάσεις της και κυρίως με τους ωφέλιμους χώρους επαρκούσε για τις θρησκευτικές ανάγκες όλης της Κοινότητας.

Οι παλιές Ασκαμότ απαγόρευαν την ανέγερση μιας νέας Συναγωγής. Φαίνεται ότι καυγάδες, ρήξεις, διαφορές ξέσπαγαν ανά πάσα στιγμή και διατάραζαν τη γαλήνη της Κοινότητας. Οι αρχιραββίνοι, θέλοντας να εδραιώσουν την ενότητα όλων των ομάδων, αποφάσισαν να μην επιτρέψουν το άνοιγμα άλλων τόπων προσευχής. Για όσους πιστούς διέμεναν στην εβραϊκή συνοικία ή στο Καλβασάρα ήταν εφικτό να υπόκεινται στις εντολές της ραβινικής αρχής, αλλά με την πάροδο του χρόνου οι οικογένειες πολλαπλασιάστηκαν και δημιουργήθηκαν νέες ανάγκες.

Η μεγάλη Συναγωγή, που είχε πολλούς αιώνες ύπαρξης πίσω της, απειλούσε να καταρρεύσει. Καταστράφηκε και ξαναχτίστηκε κατά τα τέλη του 18^{ου} αιώνα ή στις αρχές του 19^{ου} υπό τη ραββινεία του ραβ. Αβραάμ Στρούσα. Ήταν πολύ μεγάλη και πολύ επιβλητική στην όψη. Είχε χωρητικότητα 2.000 ατόμων. Η τεβά, κυκλικού σχήματος, ήταν στο μέσον του κτιρίου και είχε πολλά μέτρα ύψος.

Η πρόσβαση εκεί γινόταν από μια σκάλα με 15 σκαλιά. Το κατώτερο μέρος ήταν στολισμένο με τοιχογραφίες που αναπαριστούσαν τοπία και εκεί υπήρχαν τα ονόματα ευεργετών ή συνδρομητών και στο υψηλότερο μέρος, κάτω από τα στασίδια του ημικύκλιου, περιτριγυριζόταν από τζαμαρίες που την πλημμύριζαν με φως. Τα 26 παράθυρά της είχαν συμβολική έννοια: αναπαριστούσαν το άθροισμα των 4 γραμμάτων του θείου τετράγραμμου.

Αυτό το είδος αρχιτεκτονικής ήταν μοναδικό στην περιοχή πόσο μάλλον που το κεντρικό μέρος του οικοδομήματος ξεπερνούσε σε ύψος εκείνο της γειτονικής εκκλησίας της Αγίας Φωτεινής.

Ο ναός αυτός επαρκούσε για τις λατρευτικές ανάγκες όλης της κοινότητας. Εξάλλου, οι βοηθητικοί της χώροι συγκεντρωμένοι περιελάμβαναν ένα υπερώο για γυναίκες (spoga), μια γεσίβα, μια ραβινική βιβλιοθήκη αρκετά σημαντική, μια αίθουσα μελέτης, ένα δωμάτιο για φιλοξενία περαστικών φτωχών ομοθρήσκων hakneset othim (σύναξη των επισκεπτών) και στο ισόγειο, ένα δωμάτιο προσευχής που στο παρελθόν χρησίμευε ως meldar (δημοτικό σχολείο).

Κατά το δεύτερο ήμισυ του 16^{ου} αιώνα ο πληθυσμός, αισθανόμενος πολύ περιορισμένος εντός των τειχών, άρχισε να δημιουργεί νέα εστία σ' ένα προάστιο αρκετά απομακρυσμένο από το κέντρο. Πρόκειται για το προάστιο Αραμπαντζιλάρ, αποκαλούμενο επίσης συνοικία Ντόγκαρμπυ. Οι πιστοί εξακολούθησαν, όπως στο παρελθόν, να συχνάζουν στη Μεγάλη Συναγωγή για να ασκήσουν εκεί τη λατρεία τους, αλλά, συν τω χρόνω, αντιλαμβάνονταν ότι αυτό δεν μπορούσε να συνεχιστεί. Η διαδρομή ήταν πολύ μακριά. Το χειμώνα οι δρόμοι μετατρέπονταν σε χαντάκια και το καλοκαίρι η ζέστη ήταν ανυπόφορη.

Οι πιστοί του καινούργιου προαστίου αποφάσισαν να χτίσουν, παρά το παλιό καταστατικό, ένα μιντράς δηλαδή ένα τόπο προσευχής μικρότερων διαστάσεων. Αυτό υπήρξε το έναυσμα αδελφοκτόνων αγώνων που κατέληξαν σ' ένα τραγικό γεγονός: το φόνο ενός πιστού, του Γιοσέφ Τσαλμόνα, που έπεσε θύμα ενός υπερβολικού φανατισμού. Για να εορτάσουν τις λειτουργίες του Μιντράς χρειαζόντουσαν μερικούς κυλίνδρους του Νόμου. Πού να τους βρουν; Η Μεγάλη Συναγωγή είχε πολλούς. Αποφάσισαν να αρπάξουν μερικούς κρυφά και νύκτα μπήκαν από τα αποχωρητήρια του παλιού meldar της Συναγωγής. Κατά τη διάρκεια της αψιμαχίας που προκλήθηκε από αυτή την αρπαγή των Σεφαρίμ, μια Παρασκευή απόγευμα, ο Γιοσέφ Σαλμόνα φονεύθηκε από τα χτυπήματα των στιλέτων μερικών θερμοκέφαλων. Το επεισόδιο αυτό διατάραξε επί μακρό την ειρήνη της Κοινότητας και υπήρξε η αρχή αμοιβαίου μίσους και παρεξηγήσεων που δεν διαλύθηκαν παρά μόνο με την πάροδο του χρόνου. Αυτό συνέβαινε τον καιρό του «los Vente y dos»: ομάδας νέων από αστικές οικογένειες, οπαδών της προόδου της Κοινότητας.

Εκκλησιαστικοί λειτουργοί, ψάλτες και παϊτανίμ

Η Κοινότητα των Σερρών είχε πάντα λειτουργούς (hazanim), ψάλτες (mezmarim) και paitanim πρώτης κλάσης. Ο Εβραίος των Σερρών αγαπούσε τη ζωή. Είχε ένα ιδιαίτερο γούστο για τις τέχνες γενικά και για τη μουσική ειδικά. Όλοι, άντρες και γυναίκες, τραγουδούσαν σωστά και εκτιμούσαν δεόντως εκείνους που είχαν μελωδική φωνή κι ευχάριστο παρου-

σιαστικό. Ένας χαζάν άχαρος, κακοντυμένος, δύσμορφος και πονεμένος από το παραμικρό σωματικό ελάττωμα δεν μπορούσε να γίνει ευχάριστος στα μάτια ενός Σερραίου ακόμη κι αν ήταν άγγελος του Κυρίου και στη μουσική ένας Παγκανίνι. Επίσης οι ιερουργοί στις Σέρρες είχαν τη φήμη ότι είναι βιρτουόζοι του χαζανούτ και κανείς δεν μπορούσε να παινευτεί ότι τους ξεπερνούσε στην τέχνη της εκτέλεσης των λειτουργιών, να μελοποιούν έναν ύμνο ή ένα λειτουργικό κομμάτι και να απαγγέλλουν το εβδομαδιαίο σιντρά και την αφταρά του. Εκείνοι που άκουσαν να ιερουργεί έναν Ζοζέφ Αμαρίλιο, έναν ραβ. Μοσέ Αμαρίλιο, έναν ραβ. Αρόν Αμαρίλιο, έναν ραβ. Αβραάμ Ματαλών κ.λπ., είχαν μια ανάμνηση που δεν έσβησε ποτέ από το μυαλό τους.

Ο ηλικιωμένος χαχάμ Αβραάμ Μπουένο ήταν αξεπέραστος στην τέχνη του να ψάλλει τα πιζμιονίμ του Σιμχά Τορά και εκείνα του ραβ. Ισραέλ Νατζάρα.

Όπως προανέφερα, ο Σερραίος είναι πολύ ευαίσθητος στο ωραίο. Πράγματι γεύεται με ηδονή τις όμορφες μελωδίες και ξέρει να τις αισθανθεί καλλιτεχνικά. Στις Σέρρες, όπως και στην Ανδριανούπολη, κάθε Εβραίος έχει ένα αηδόني στο λαρύγγι του. Η ψυχή του, σαν αιολική άρπα, πάλλεται και συγκινείται με κάθε καλλιτεχνική εκδήλωση λυρικής ή θρησκευτικής υφής και, καθώς είναι προικισμένος με ωραία φωνή, αρέσκεται να θέτει την αριστοτεχνία του στις υπηρεσίες της λατρείας.

Πρέπει να αποδώσουμε αυτή την ιδιαιτερότητα στη γλυκύτητα του κλίματος της πόλης, στη διαύγεια του γαλανού της ουρανού, στη διαφάνεια, στο κρύσταλλο των ποταμών της, στη μουρμούρα των πηγών της, στο αρμονικό θρόισμα της αύρας της, στη μεγαλοπρέπεια των ασύγκριτων κήπων της, των περιβολιών της, των δασών της, όπου τιτιβίζουν πρωί και βράδυ τ' αηδόνια, τα σπουργίτια και μια ποικιλία άλλων ωδικών πτηνών ή ακόμη στο μεγαλείο των ανατολών και δύσεων του ηλίου. Αλλά, ποιος θα μπορούσε να βεβαιώσει, ότι αυτές οι επιρροές που αιωρούνταν στον αέρα αυτής της πόλης δεν έχουν συμβάλει στον εκλεπτισμό του γούστου, του ήδη έμφυτου, αυτών των υμνογράφων οι οποίοι, όπως οι μαφτιρίμ της Αδριανούπολης και οι λεβίτες του Ναού, ήταν υπερήφανοι να εξυψώνουν με την τέχνη τους, τη λαμπρότητα των λειτουργιών, των εορτών, των γάμων, των περιτομών και των τελετών που εορτάζονταν μέσα στη Μεγάλη Συναγωγή.

Από την άλλη πλευρά, γνωρίζουμε ότι το αισθητήριο της ανατολίτικης μουσικής (τουρκική, περσική, αραβική) ήταν εξαπλωμένο παντού στην Ανατολή, κυρίως από την εποχή του Σουλεϊμάν του Μεγαλοπρεπούς και του Σελίμ του Β΄.

Οι τεκέδες (οι μονές) των δερβίσηδων *menlevi*, ήταν εγκατεστημένοι σε όλες τις σημαντικές πόλεις. Οι αιρετικοί αυτής της αδελφότητας γιόρταζαν τις μυστικές τους ακολουθίες συνοδεύοντάς τις με νεί, είδος μακριού φλάουτου που παράγει μια γλυκιά μουσική, διαπεραστική, μελαγχολική και

νοσταλγική. Οι ιερουργοί, οι ψάλτες και οι εβραίοι υμνογράφοι θεωρούσαν χρέος τους να παρίστανται κάθε Πέμπτη στις λειτουργίες των δερβίσηδων για τους οποίους οι μέθοδοι ματζόρε και μινόρε των ασιατικών μουσικών δεν είχαν μυστικά.

Έτσι, πηγαίνοντας στο σχολείο τους, ένας μεγάλος αριθμός λειτουργών της Συναγωγής είχαν εξοικειωθεί με τις ανατολίτικες μελωδίες που τις προσάρμοζαν στους ύμνους (πιουτίμ) και στις δικές μας μελωδίες (πιζμονίμ).

Ορισμένοι από αυτούς τους δασκάλους, που πλούτισαν το ρεπερτόριο της μουσικής της συναγωγής, κατάγονται από την Κων/πόλη, τη Σμύρνη, την Αδριανούπολη και το Διδυμότειχο.

Στις Σέρρες, μόνο τα ονόματα ραβ. Αβραάμ Μπουένο και του ραβ. Αβραάμ Ματαλών διασώθηκαν από τη λησμονιά. Αλλά αυτοί δεν είναι παρά οι επίγονοι των Δασκάλων του άλλοτε.

Καθηγητές εβραϊκής και ιερών γραφών

Υπήρχαν καθηγητές που ήταν πραγματικοί σοφοί: όπως ο ραβ. Αβραάμ Ματαλών που άκμασε τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αι. αλλά και οι ραβ. Μείρ Τσιμίνι, ραβ. Ααρών Ζοζέφ Περαχιά, ραβ. Ιακώβ Πασσού, απόγονος του μεγάλου σοφού ραβ. Ιακώβ Πασσού του 16^{ου} αι., ραβ. Μωσέ Αμαρίλιο, ραβ. Χαΐμ Μπεχάρ Αβραάμ. Χαΐμ Καμπιλί (απεβίωσε το 1937) και ραβ. Σαλτιέλ Ασkenaζί συνέβαλαν, σε μεγάλο βαθμό, στο να διαδώσουν με τη διδασκαλία τους την ουσία των εβραϊκών και τη γνώση της εβραϊκής κουλτούρας, θρησκευτικής και ηθικής. Πριν από αυτούς υπήρξε ο ραβ. Ναθάν που δίδασκε εβραϊκά και θρησκευτικά στις Σέρρες.

Σχολεία, θρησκευτικές αδελφότητες, σύλλογοι κοινωνικής αλληλεγγύης και παιδείας

Όπως οι εβραϊκές κοινότητες σ' όλα τ' άλλα μέρη, έτσι και η Κοινότητα των Σερρών, συντηρούσε από αμνημονεύτων χρόνων μια ή δύο αίθουσες οι οποίες, υπό το αρχαϊκό όνομα μελντάρ (meldar), παρείχαν στα παιδιά την παιδεία της θρησκείας, της Βίβλου, της εβραιο-ισπανικής και της αριθμητικής.

Προς τα δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αιώνα, ανέγειραν ένα κτίριο πιο άνετο, μεγάλο, ευρύχωρο, καλά αεριζόμενο που περιλάμβανε μια αυλή, ένα περιβόλι με οπωροφόρα κι ένα υπόγειο. Ήταν το Ταλμούδ Τορά για όλα τα παιδιά της Κοινότητας. Εκεί δίδασκαν εβραϊκά, Βίβλο, το τελετουργικό, εβραϊκή γραμματική, το Νόμο του Ισραήλ, τουρκικά και γαλλικά. Δίδασκαν επίσης, για λίγο χρονικό διάστημα, ελληνικά ανώτερου επιπέδου που ήταν απαραίτητα για τις εμπορικές σχέσεις με τους Έλληνες χοντρέμπορους της πόλης και της περιοχής.

Ήδη πριν την κατασκευή του Ταλμούδ Τορά και την αναδιοργάνωσή του, μερικές οικογένειες της αστικής τάξης βρίσκοντας ανεπαρκή για τα παιδιά τους τις βασικές γνώσεις που λάμβαναν στις αίθουσες, συνεισέφε-

ραν και έφεραν έναν καθηγητή που τους δίδασκε γαλλικά, παράλληλα με τις γενικές γνώσεις, απαραίτητες για έναν νέο καλής οικογενείας.

Έτσι διαπλάστηκαν μερικοί νέοι των καλύτερων οικογενειών μεταξύ των οποίων πρέπει να αναφέρουμε τον Αβραάμ Σημαντώβ, χοντροέμπορο, που απεβίωσε στην Αλεξάνδρεια, πατέρα του Μεναχέμ Σημαντώβ που χρημάτισε πρόξενος του βασιλείου της Ιταλίας και πέθανε στη Θεσ/νίκη. Ο Χαΐμ, ο αποκαλούμενος Βιτάλ Μωσέ Φαρατζή, δικηγόρος, νομικός σύμβουλος της Γενικής Διοίκησης της δημόσιας οθωμανικής επιχείρισης καπνών, γερουσιαστής της αυτοκρατορίας, που πέθανε στην Κων/πολη, ο πατέρας του οποίου Μουσονασί Φαρατζή, πρώην πρόξενος της Αυστροουγγαρίας, υπήρξε μια από τις πιο εξέχουσες προσωπικότητες της κοινότητας Σερρών. Ο Λάζαρος Εσκενάτζη, δικηγόρος, ο πατέρας του οποίου, Μπεχόρ Εσκενάτζη, υπήρξε αυτοκρατορικός αρχιταμίας της νομαρχίας Δράμας.

Τον καθηγητή που έφεραν τον έδιωξαν μετά από ένα μικρό σκάνδαλο κατά τους μεν, ή κατ' άλλους, χάρη στις υποκινήσεις των αντιδραστικών, που έβλεπαν στην εισαγωγή των γαλλικών μια οπισθοδρόμηση των εβραϊκών και ένα κίνδυνο για την εβραϊκή πίστη.

Αλλά το πρώτο άνοιγμα είχε γίνει. Οι προοδευτικές οικογένειες που είχαν σαφή γνώση των αναγκών των σύγχρονων καιρών επέμεναν στην πρόοδο.

Περί το 1880 έφεραν από τη Θεσσαλονίκη ένα νέο δάσκαλο Γαλλικών, τον Γκουαρτζέλα που έκανε επίσης τα μαθήματά του στο Ταλμούδ Τορά, αλλά που ήταν μόνο για μια ελίτ. Η μάζα ουδόλως επωφελείτο. Η επίσημη πλευρά, η Κοινότητα, ακολουθώντας το δρόμο των μεταρρυθμίσεων, έφερε από τη Θεσσαλονίκη ένα νέο καθηγητή Γαλλικών απόφοιτο των Σχολείων της Alliance Israelite Universelle, ιδρυθέντων σ' αυτή την πόλη το 1837. Ήταν ο Ιακώβ Αζαριά, που πέθανε στη Βιέννη, και που διηύθυνε το νέο σχολείο με διακριτικότητα. Οι αντιδραστικοί κινητοποιούνταν ακόμη, αλλά μάταια. Το σύνθημα εκκίνησης είχε δοθεί και ένα νέο πνεύμα φυσούσε πάνω στην Κοινότητα. Ωστόσο, ελλείψει πόρων, ο νέος καθηγητής απολύθηκε. Υπηρέτησε για λίγο καιρό ως καθηγητής Γαλλικής στο ελληνικό Γυμνάσιο και αργότερα στο αυτοκρατορικό Λύκειο που μόλις είχε ιδρυθεί στις Σέρρες. Αργότερα εγκατέλειψε την εκπαίδευση και εισήλθε στην υπηρεσία της Οθωμανικής επιχείρησης καπνών (Ντεμίρ Χισσάρ, Πράβι, Καβάλα) και τελικά έγινε διευθυντής ενός μεγάλου αυστρουγγρικού οίκου καπνών. Η κοινότητα των Σερρών περνούσε εκείνη την εποχή μια κρίση που θα μπορούσε να αποβεί μοιραία.

Με τους πενιχρούς πόρους που διέθετε, δεν ήταν πλέον σε θέση να διασφαλίσει τη συντήρηση του καινούργιου σχολείου. Ωστόσο δεν χάθηκε κάθε ελπίδα. Μετά από μια ανάπαυλα μερικών ετών, οι γονείς που επέμεναν να δώσουν στα παιδιά τους τις πρώτες βάσεις μια μοντέρνας εκπαίδευσης, προσέλαβαν, με δικά τους έξοδα, έναν εκπαιδευτικό που θα δι-

δασκε τα γαλλικά μερικές ώρες το πρωί. Ο Ιακώβ Οβαδία έγινε αργότερα δικηγόρος. Ο Μερκάδο Μπανρουμπή, γιος ενός εμπειρικού γιατρού, ο Σολομών Κούνιο κλπ. δίδαξαν κατά καιρούς. Αλλά η κατάσταση αυτή δεν μπορούσε να διαρκέσει πολύ. Ζήτησαν τη συνδρομή της Alliance για να τους αναδιοργανώσει το σχολείο. Η Alliance τους έδωσε επιχορήγηση. Το σχολείο γνώρισε τότε μια περίοδο ιδιαίτερης ακμής. Μετά ακολούθησαν οι κα Ντόλμαν, Βενιαμίν Χακίμ, Μιτράνι, Ιακώβ Εσκενάζη που διηύθυναν το σχολείο, που αυτή τη φορά ξανακτίστηκε χάρη σε δωρεές που έδωσε η Κοινότητα από κονδύλια χορηγηθέντα από παλιούς μαθητές, οι οποίοι έδωσαν στις Σέρρες και τη Θεσ/νίκη κάποιες θεατρικές παραστάσεις (1908), καθώς και με τη συνδρομή της Alliance και της βαρώνης Εντ. ντε Ρότσιλντ (η τελευταία ζητήθηκε από το στρατηγό Βεράντ, τότε αρχηγό της γαλλικής αποστολής για την αναδιοργάνωση της οθωμανικής χωροφυλακής στις Σέρρες). Το σχολείο αυτό έγινε βορά των φλογών, όταν οι Βούλγαροι πυρπόλησαν την πόλη το 1913.

Μέχρι τότε η κοινότητα των Σερρών είχε, όπως κάθε εβραϊκή κοινότητα, τις θρησκευτικές της αδελφότητες (hevrot), τις φιλανθρωπικές και εκπαιδευτικές της οργανώσεις.

Οι βαλκανικοί πόλεμοι και ο Α΄ Π.Π. έθεσαν τέλος σ' αυτή την αγαθοεργή δράση και στην πρόοδο της κοινότητας. Μετά τον εμπρησμό της πόλης οι κάτοικοί της μετανάστευσαν μαζικά στη Βουλγαρία (Σιλίστρια, Σόφια, Νευροκόπι, Γιάμπολι), καθώς επίσης στη Δράμα και την Καβάλα μέχρι τη χρονική στιγμή που η πόλη καταλήφθηκε από την Ελλάδα και άρχισε να επανέρχεται ο πληθυσμός της. Αυτό έγινε σταδιακά, γιατί η έλλειψη στέγης δεν διευκόλυνε την επιστροφή των κατοίκων της. Εκείνοι που την πλήρωσαν περισσότερο ήταν οι Εβραίοι. Αφ' ης στιγμής διασκορπίστηκε η Κοινότητα, η πλειονότητα των μελών της εγκαταστάθηκαν στη Δράμα, στη Θεσ/νίκη και αλλού.

Όσον αφορά την προ του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου περίοδο, η κοινότητα επιτελούσε ένα σύνολο έργων που την τιμούσαν. Το Μπικούρ Χολίμ με τους γιατρούς του, το φαρμακοποιό του, και τους φύλακές του, ασχολείτο με τους άπορους ασθενείς, στους οποίους εξασφάλιζε εκτός από ιατρική περίθαλψη, το γάλα, τα πουλερικά και τα καύσιμα του χειμώνα.

Οι τρεις αδελφότητες (hevrot), της levaya, της rehitsa και των kevarim είχαν ως αποστολή να ασχολούνται με ό,τι σχετίζεται με τις κηδείες, το πλύσιμο και την ταφή των νεκρών. Τα μέλη αυτών των αδελφοτήτων, συγκεντρώνονταν όλα σε ένα χώρο του ναού αμέσως μετά τη λειτουργία του Σαμπάτ το πρωί, όπου ένας ραβίνος τους έκανε μια μικρή ομιλία παροτρύνοντάς τους να εκπληρώνουν σωστά τα καθήκοντά τους του καλού Εβραίου, να ακολουθούν τις ηθικές και θρησκευτικές επιταγές της Τορά. Στη συνέχεια μοίραζαν στους παριστάμενους ένα βραστό αυγό, ενχαμινάδο – που το έβρεχαν μ' ένα μικρό ποτήρι ρακί. Αυτό ονομαζόταν «tanda».

Οι χαβερίμ (τα μέλη των αδελφοτήτων) πήγαιναν να προγευματίσουν με την οικογένειά τους και στη συνέχεια, μετά από σύντομη ανάπαυση, άλλοι επισκέπτονταν τους συγγενείς τους ή ασθενείς, άλλοι έσπευδαν να παρακολουθήσουν τις ευλαβείς διαλέξεις των οργάνωσεων, όπως εκείνες του «Maigre lanefech» ή του Ζοάρ, άλλοι επίσης πήγαιναν στη Συναγωγή στην ανάγνωση των ψαλμών ή στις ωδικές ασκήσεις των *raitanim*. Τέλος, άλλοι έκαναν ένα μικρό περίπατο και συζητούσαν, καθ' οδόν, για την περασά της ημέρας, το σχολιασμό του Ρασί, τα κοινοτικά ζητήματα, τη διοίκηση του Μπικούρ Χολίμ, για την εξυπηρέτηση του κρεοπωλείου κ.λπ., αλλά ποτέ για πράγματα βέβηλα, επιχειρήσεις ή άλλα.

Επέστρεφαν για το γεύμα το μεσημέρι. Έτρωγαν καλά προς τιμή του Σαμπάτ, έκαναν σιέστα και ξανάπαιρναν το δρόμο προς τη συναγωγή, όπου οι μαθητές του Σχολείου υπό τη διεύθυνση του καθηγητή της εβραϊκής τραγουδούσαν με τους παραδοσιακούς *taamim* ένα απόσπασμα σενί (δεύτερο) της περασά της ημέρας, ένα κεφάλαιο του Ησαΐα, των Παρουσιών, του Εκκλησιαστή του Σολομώντα, του Ιώβ, του Δανιήλ, της Ρούθ, των Περκί Αβότ, του Μι Καμόχα, και ό,τι άλλο σύμφωνα με την εποχή. Όταν έφτανε η ώρα της Μινχά, προσεύχονταν, τραγουδούσαν ψαλμωδίες και άκουγαν το κήρυγμα, όταν γινόταν. Λίγος περίπατος, επιστροφή στο ναό, Αρβίτ, Αβνταλά και μετά περνούσαν τον καιρό τους στους γείτονες.

Με την ανάπτυξη του σχολικού έργου, δημιουργήθηκαν οργανώσεις πιο σύγχρονου χαρακτήρα: η Αδελφότητα, οι Φίλοι της εκπαίδευσης, η σχολική βιβλιοθήκη, η αδελφότητα νεανίδων, οργάνωση αγαθοεργίας, η νεολαία του Ισραήλ (νααρέι μπνέι Γισραέλ), ένας σύλλογος, στον οποίο σύχναζε η ελίτ της κοινότητας και ξένοι.

Μετά τους βαλκανικούς πολέμους, προς ενίσχυση του σιωνισμού, ιδρύθηκαν στις Σέρρες σιωνιστικές αθλητικές οργανώσεις: η Μακάμπι, η «Θεόδωρος Έρτσελ».

Διοικητική επιτροπή και πρόσθετα έργα

Πριν από τη διάλυση της κοινότητας, κατά τη διάρκεια των τελευταίων πολέμων, επικεφαλής ήταν ο αρχιραββίνος ο οποίος, μαζί με το κοινοτικό συμβούλιο και τους παρνασίμ ασχολούνταν με τα γενικά ενδιαφέροντα της κοινότητας και τις σχέσεις με τις αρχές (φόροι, δικαίωμα κεφαλικού φόρου, πέτσα, διαχείριση των ιδρυμάτων κλπ). Το συμβούλιο εκλεγόταν με περιορισμένη ψηφοφορία. Μόνο όσοι πλήρωναν πέτσα είχαν δικαίωμα ψήφου. Το συμβούλιο διόριζε τις επιτροπές για τη διαχείριση του σχολείου, του Μπικούρ Χολίμ, του κρεοπωλείου, των σοχετίμ, της κνέσετ ορχίμ (έργο βοήθειας στους διερχόμενους άπορους), την επιτροπή της συναγωγής, των θρησκευτικών αδελφοτήτων κ.λπ. Υπό την ελληνική διοίκηση, η κοινότητα είχε ένα αναγνωρισμένο από τις αρχές συμβούλιο από το οποίο εξαρτώντο η σχολική επιτροπή, η επιτροπή συναγωγής και κοινωνικής βοήθειας, κ.ά.

Συστατικά στοιχεία της Κοινότητας

Όταν ρίχνει κανείς μια γρήγορη ματιά στο παρελθόν της κοινότητας των Σερρών αντιλαμβάνεται ότι αποτελεί συγκέντρωση ανθρώπων διαφορετικής προέλευσης. Εύκολα αναγνωρίζει τις παρακάτω ομάδες:

α) βυζαντινή ομάδα. Είναι η πιο παλιά. Σ' αυτήν ανήκουν οι Οβαδία, οι Γκαλιμίδι, οι Χαζάν, οι Μισραχί, οι Καρανφίλ (παραμόρφωση του Καροφίλος), οι Μεσουλάμ κ.λπ.

β) ομάδα ασκεναζί. Οι Ασκεναζί που φέρουν αυτό το πατρωνυμικό όνομα περιλαμβάνουν πολλές οικογένειες: τους Φάις (Weiss), τους Σίμχα. Επίσης το όνομα Μπουλίσα, παραφθορά της νοικοκυράς είναι εσκεναζιτικής καταγωγής -επίσης παρατήρηση για κείνους που ονομάζονται Σουνχούλα (διάβαζε Σιμπούλα - Εύθυμη).

γ) ομάδα ισπανοπορτογαλική. Είναι οι απόγονοι των εξόριστων της Αραγόνας, της Καστίλλης, της Ανδαλουσίας και της Πορτογαλίας. Οι Αμπολάφια, οι Ασκαλόνη, οι Γκατένιο, οι Αμπραβανέλ, οι Αλμοσλίνο, οι Μπενβενίστε, οι Αμαρίλιο, οι Πάσσι, οι Σαπόρτα, οι Ασσέο, οι Αμόν, οι Μπουένο, οι Κάστρο, οι Καλδερών, οι Μπενφοράδο, οι Ερρέρα, οι Γκαλέγκος, οι Ατίας, οι Μουσάφια (από το Άμστερνταμ και το Αμβούργο).

δ) ιταλική ομάδα. Οι Βενέτσια, οι Περαχιά, οι Αλκοσέρ. Τα ονόματα Μποναφίλια, Μπονόμο ή Μπουονόμο και Τζουλιέτα είναι ιταλικής καταγωγής.

ε) αφρικανική ομάδα. Οι Σερρέρο, οι Καμπιλί, οι Τζεμπέλι, οι Αλτσείχ. στ) ετερογενείς ομάδες. Οι Αζαριά (από τη Βέροια), οι Σημαντόβ (από την Κέρκυρα), οι Μπαρκή (από τη Σμύρνη), οι Μπιτσατσή ή Μπειτσετζί (από την Αδριανούπολη). Οι Πρίσναλη (από την Πρίστινα), οι Ματαλών, οι Μπενσοάμ, οι Νεγρίν (από τη Λάρισα), οι Χιότι (από τη Χίο), οι Μπαχάρ (από την Κων/πολη), οι Γενή, Μπενοζίλιο, Κούνιο, Μπουρλά, Κασσάβι, Μάρκους, Γκάβιος.

ζ) ομάδα Θεσσαλονίκης. Στην ομάδα αυτή ανήκουν πολυάριθμες αστικές οικογένειες που ήρθαν να εγκατασταθούν από τη Θεσσαλονίκη στις Σέρρες διά μέσου των αιώνων και ιδίως το 19^ο αι.: οι Αρδίτη, οι Φλωρεντίν, οι Χασσίδ, οι Σαπόρτα, οι Μπρούδο, οι Σαλτιέλ, οι Κόβο, οι Σιμχά, οι Ρούσο, οι Μπενοζίλιο, οι Αβαγιού (Αμπιόμ;) κ.λπ.

Σε τί αριθμό ανερχόταν αυτός ο πληθυσμός δεν γνωρίζουμε με ακρίβεια. Μιλούσαν για 600 οικογένειες τον καιρό του «los vinte y dos» μεταξύ 1860 και 1875. Αν σκεφτεί κανείς ότι οι Κοινότητες της Δράμας, της Καβάλας, του Νευροκοπίου, της Ξάνθης και της Ζιλαχόβα ιδρύθηκαν από Ισραηλίτες των Σερρών, ο αριθμός δεν είναι υπερβολικός. Αλλά έκτοτε έπεσε στις 300 ή 180 οικογένειες. Από τον καιρό της πυρκαγιάς, που έβαλαν οι Βούλγαροι, η πόλη των Σερρών άδειασε από ολόκληρο τον πληθυσμό της.

Μερικοί επέστρεψαν στην πόλη και σχημάτισαν μαζί με ξένα προς την

παλιά κοινότητα στοιχεία έναν οικισμό 130 οικογενειών. Η Κοινότητα είχε περί το 1880 περίπου 300 οικογένειες, πράγμα που σημαίνει περίπου 1.500 ψυχές. Αν η κοινότητα μπόρεσε να έχει 600 οικογένειες, αυτό συνέβη τον καιρό της μεγάλης ευημερίας της πόλης που συμπίπτει με τον πόλεμο του διχασμού στην Αμερική (1860-1865). Οι Σέρρες ήταν τότε ένα μεγάλο κέντρο παραγωγής βάμβακος με πολύ υψηλές τιμές. Δημιουργήθηκαν πολύ μεγάλες περιουσίες που συνεισέφεραν τα μέγιστα στην ευημερία της πόλης. Αλλά μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, επήλθε η καταστροφή και η πόλη άρχισε να παρακμάζει. Μετά από αυτά τα γεγονότα που κατέστρεψαν πολλές οικογένειες, άρχισε το κίνημα μετανάστευσης προς άλλες επαρχιακές πόλεις: Δράμα, Ξάνθη, Νευροκόπι, Θεσσαλονίκη, Κωνσταντινούπολη. Η εβραϊκή παροικία των Σερρών αποτελούσε μια πραγματική αριστοκρατία και δεν είχε χάσει τίποτα από το παλιό της μεγαλείο. Οι ισραηλίτες αυτής της πόλης ξεχώριζαν από το αξιοπρεπές και περήφανο βάδισμά τους, από τα ιπποτικά και φιλόξενα ήθη τους, από τη σχολαστική καθαριότητα των σπιτιών τους. Ακόμη και τα σπίτια των φτωχών ήταν ανθισμένα και ασπρισμένα με ασβέστη. Τους αναγνώριζαν από το ότι ήταν περιποιημένοι, από τους λεπτούς τους τρόπους, από την κομψότητα της εμφάνισης, από τη φινέτσα των χαρακτηριστικών τους, από τους αριστοκρατικούς τρόπους των γυναικών και των κοριτσιών τους, από την λίγο υπεροπτική περηφάνια ακόμη και των απόρων, που δεν προσέφευγαν στην αγαθοεργία ή στην ευεργεσία παρά μόνο σε στιγμές πολύ μεγάλης απόγνωσης.

Κοινωνική κατάσταση

Οι Ισραηλίτες των Σερρών είχαν ως ενασχόληση τις τραπεζικές υποθέσεις, το χοντρεμπόριο (βαμβάκι, γλυκάνισο, όπιο, δημητριακά, βιοτεχνία) και το λιανικό εμπόριο. Άλλοι ήταν γιατροί, φαρμακοποιοί, δικηγόροι, χειροτέχνες και καταστηματάρχες.

Μεταξύ αυτών, πολύ γνωστές ήταν οι οικογένειες του Αρόν Ασκαλονί, του Μερκάδο Ασκαλονί, του Αρόν Οβαδία, του Κάρα Γιάκο (Οβαδία) κ.λπ. Οι πατριαρχικές αυτές οικογένειες εκτιμούντο για το μεγαλείο, τη λάμψη, την αρχοντιά, την ιπποτική γαλαντομία που θύμιζαν τους μακρινούς τους προγόνους της Ισπανίας. Ακόμη και μέσα στον ξεπεσμό τους, που συμπίπτει με την παρακμή των μεγάλων φεουδαρχικών τούρκικων οίκων, είχαν διατηρήσει κάτι από το μεγαλείο του άλλοτε. Αυτό μπορεί να το πει κανείς εξίσου και για τις οικογένειες της ανώτερης αστικής τάξης που ως οικογένειες χοντρεμπωρών, τραπεζιτών, πρακτόρων συναλλάγματος, προξένων και γιατρών, κατείχαν πρώτης τάξεως θέσεις στη ζωή της πόλης και της κοινότητας, όπως οι: Γιοσεφάτσι Φαρατζή, Μουχαονάτσι, Νταβιτσόν, Αβραμάτσι Φαρατζή, Αβραάμ Μπενρουμπή, Μπενβενίστε, τους Γκαλιμίδη, Χαΐμ Μπεντζόν, Γισουά Αμπραβανέλ, Σημαντόβ κ.λπ.

Όλοι ήταν γνήσιοι απόγονοι, των Ισπανών ευγενών (hidalgos), των

εβραίων της Καστίλης, της Αραγονίας, της Καταλονίας, του Ναβάρρο και της Ανδαλουσίας που είχαν διατηρήσει, ακόμη και στην παρακμή τους, την παλιά τους αρχοντιά.

Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα, υπήρχαν ακόμη οικογένειες που ως έμποροι, τραπεζίτες, γιατροί, φαρμακοποιοί, δικηγόροι, απέλαυαν μιας επίζηλης κατάστασης. Οι οικογένειες Κούνιο (Ηλίας, Αβραάμ, Γκεντάλια) διακρίνονταν στο εμπόριο υφαντών και υφασμάτων. Οι Μπεχοράτσι Μπενβένιστε, πατέρας και γιος, που αργότερα εγκαταστάθηκαν στη Δράμα, Μωσέ Μπουρλά, πατέρας και γιος, οι Λάζαρος Εσκενάζι, ο Γιακώβ Οβαδία ως δικηγόροι. Οι Αβραάμ Μπενρουμπή και ο γιος του Μωύς, οι Βιντάλ Μπενρουμπή. Οι Αμών ντε Μεντόνσα (αμερικανοί) ως γιατροί. Οι Γιουδά Κοέν που πέθανε στην Παλαιστίνη, Ιεσουά μπαρ Γεσουά ως φαρμακοποιοί, οι Αμπουλάφια, οι Σαμουέλ Ασκαλονί, οι Χαΐμ Φλωρεντίν ως sandikeminis (θησαυροφύλακες της κυβέρνησης).

Υπήρχαν, επίσης, ορισμένες οικογένειες, οι οποίες ως καταστηματάρχες, μικροέμποροι, παραγγελιοδόχοι, μικρο-ενεχυροδανειστές, χειροτέχνες κ.λπ., ζούσαν σε μια έντιμη άνεση, αλλά η πλειονότητα του πληθυσμού φυτοζωούσε και της έλλειπαν τα απαραίτητα προς το ζην. Αλλά και ο πιο φτωχός Εβραίος Σερραίος, είναι υπερήφανος και έχει σε αξιοσημείωτο βαθμό την αίσθηση της αξιοπρέπειας. Ποτέ Σερραίος δεν άπλωσε το χέρι για να ζητήσει ελεημοσύνη. Είναι ικανός να πεθάνει από την πείνα παρά να ταπεινωθεί. Ο άντρας, η γυναίκα, θα εργάζονταν ως οικόσιτοι υπηρέτες, υπηρέτριες, γυναίκες οικονόμοι ή παραδουλεύτρες, πλύστρες, τροφοί, παλιατζήδες, μάγειρες κ.λπ. προκειμένου να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους για να μην καταφύγουν στη δημόσια ελεημοσύνη. Η μόνη συνδρομή που δεχόταν ο Σερραίος, χωρίς να ξεπέφτει και χωρίς να νοιώσει μειωμένος είναι, όταν ένας Μαικήνας του έκανε ένα δάνειο ή του έδινε πίστωση για να ασκήσει ένα επάγγελμα ή μικροεμπόριο.

Μαικήνες και φιλόανθρωποι

Υπήρχαν, πράγματι, οικογένειες οι οποίες θεωρούσαν χρέος τους να τείνουν, με δική τους πρωτοβουλία και χωρίς να τους το ζητούν, χείρα βοηθείας σε κείνους που κέρδιζαν λίγα, στις απόκληρες από τη μοίρα οικογένειες. Προς τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ένας άνθρωπος που άφησε τη φήμη μεγάλου φιλόανθρωπου υπήρξε ο σενιόρ Γιοσεφάτσι Φαρατζή, πατέρας του Μ. Φαρατζή, πρόξενου της Αυστρίας και παππούς του δικηγόρου και γερουσιαστή Βιτάλ (Χαΐμ) Φαρατζή. Ένα μέρος της περιουσίας του το προόριζε για να συνδράμει τους πολυάριθμους οικογενειάρχες, δανείζοντας χρήματα χωρίς τον παραμικρό τόκο. Κάθε Κυριακή πρωί, οι προστατευόμενοί του παρέλαυναν μπροστά του για να λάβουν τα αποταμιευμένα γι' αυτούς χρήματα που έπρεπε να επιστραφούν το απόγευμα της Παρασκευής για να τα ξαναπάρουν την επόμενη Κυριακή. Ήταν ένας διακριτικός τρόπος να κάνει

κάποιος αγαθοεργία, χωρίς να ταπεινώσει τον πλησίον του. Κανένας δεν γνωρίζει πόσες δυστυχίες ανακούφισε. Χάρη σ' αυτή τη διαδικασία, πολυάριθμες οικογένειες δεν εγκατέλειψαν την οικογενειακή στέγη σ' αυτούς τους καιρούς της σκληρής και δύσκολης ζωής.

Λίγη ψυχολογία

Ο Εβραίος Σερραίος, ο γνήσιος Εβραίος Σερραίος είναι αναπόσπαστα δεμένος με τη γη που τον γέννησε. Αγαπά την πατρίδα του και για τίποτα στον κόσμο δεν θα αποχωριζόταν τα μέρη που γεννήθηκε ή που αναπαύονται τα λείψανα των προγόνων του. Μόνο η αθλιότητα, η απόλυτη αθλιότητα και οι μεγάλες κακουχίες θα μπορούσαν να τον πείσουν να εκπατριστεί και αυτό με βαριά καρδιά. Ο Σερραίος είναι πιστός στις φιλίες του. Είναι μια αρετή που την καλλιεργεί με ιδιαίτερη φροντίδα. Με τρυφερή φροντίδα ενδιαφέρεται για τους αρρώστους, τους χτυπημένους από τη μοίρα, για κείνους που βρίσκονται σε ένδεια και κυρίως για εκείνους που, ενώ άλλοτε ζούσαν άνετα, έπεσαν σε ένδεια.

Στην οικογενειακή και κοινωνική ζωή, εμφανιζόταν καλός σύζυγος, εξαιρετικός πάτερ φαμίλιας, στοργικός, καλός, προσηνής, προνοητικός, ειρηνικός, εξυπηρετικός χωρίς δουλικότητα, ελεήμων, χαρούμενος, και φιλόξενος. Όσον αφορά τη θρησκεία, είναι ευσεβής, χωρίς θρησκοληψία, συντηρητικός, αυστηρός, ανεκτικός προς τους άλλους. Ωστόσο, καθώς είναι μεσογειακός και έχει ήλιο στις φλέβες του, είναι, κατά καιρούς, επιρρεπής σε απότομες αλλαγές ψυχικής διάθεσης, που τον οδηγούν σε υπερβολές, παρεκτροπές και τον κάνουν να διαπράττει έκτροπα που είναι αταίριαστα με τη συνήθη λεπτότητα του χαρακτήρα τους και τους τρόπους του. Έτσι εξηγούνται, στο παρελθόν, οι ασυνήθιστοι θυμοί του προς τους θρησκευτικούς και λαϊκούς αρχηγούς του και στις υποθέσεις της συναγωγής, του σχολείου και τις υπηρεσίες των κρεοπωλών.

Οι Σέρρες και οι εμποροπανηγύρεις τους

Γνωρίζουμε το ρόλο που έπαιξαν κατά το μεσαίωνα, οι εμποροπανηγύρεις στη Δύση, όπως και στην Ανατολή. Λόγω των δυσκολιών στις επικοινωνίες, ήταν αναγκαίο οι άνθρωποι να μπορούν να εφοδιάζονται για μια μακρά περίοδο, εξ ου οι πανηγύρεις. Οι έμποροι προερχόμενοι απ' όλες τις χώρες, συγκεντρώνονταν ορισμένες ημερομηνίες σε συγκεκριμένα μέρη και έφεραν εκεί τα εμπορεύματά τους σε μεγάλες ποσότητες. Πολύ γνωστά ήταν τα παζάρια που λάμβαναν χώρα στην Τροία, στην Reims, στη Λυών, στο Μποκαίρ, στο Λεντί στη Γαλλία, όπου συναντιούνταν οι Καταλανοί, οι Ιταλοί, οι Μαυριτανοί, οι Έλληνες, οι Λεβαντίνοι εκείνο του Λάιπζιγκ στη Γερμανία, του Νιζνί Νόβγκοροντ στη Ρωσία κλπ.

Ήταν το ίδιο στην Ανατολή. Αλλά εδώ, τον καιρό των γενιτσάρων, είχαν σταματήσει από καιρό να συντηρούν τους δρόμους. Η ασφάλεια

ήταν ανύπαρκτη. Θα μπορούσε να αναφερθούν πολυάριθμες περιπτώσεις ληστειών, φόνων και λεηλασιών που λυμαίνονταν την Τουρκία και τρομοκρατούσαν τον τόπο.

Τα βιβλία των ραββινικών γνωμοδοτήσεων μας πληροφορούν εκτενώς γι' αυτό το θέμα. Αρκεί να αναφέρουμε το φόνο ολόκληρου караβανιού ισραηλιτών εμπόρων που εξαφανίστηκε το 1617 (5377) στο γυρισμό προς τη Θεσσαλονίκη από την πανήγυρη της Ντόλια στην περιοχή της Πετρίς.

Τα παζάρια οργανώνονταν σε μεγάλες πόλεις και μερικές φορές σε πόλεις ήσσονος σημασίας, σε τακτές εποχές. Οι χοντρέμποροι που πήγαιναν στην πανήγυρη έπρεπε να είναι πολλοί, εις τρόπον ώστε να σχηματίζουν ένα караβάνι ικανό να αντισταθεί στις συμμορίες των ληστών.

Οι χοντρέμποροι από κάθε περιοχή, έρχονταν στην πανήγυρη να εκθέσουν τα εμπορεύματά και τα τρόφιμά τους για να τα πουλήσουν ή για να τα ανταλλάξουν με άλλα προϊόντα. Τα εμπορεύματα ήταν ανάλογα με τη φύση τους, τοποθετημένα σε κασόνια, μπαούλα, κούτες ή τυλιγμένα σε μουσαμά για να τα βάζουν πάνω σε μουλάρια, άλογα, καμήλες, ή στο μέσον επιμήκων κάρων που τα έσερναν βουβάλια. Οι άνθρωποι ντύνονταν με ενδυμασίες αλβανικές, μουσουλμανικές (φουστάνελα, ποτούρ, τακία, κιούλα) και ήταν οπλισμένοι με ένα τουφέκι ή με караμπίνα, η ζώνη τους γεμάτη από πιστόλια και στην ανάγκη στιλέτα.

Μόλις τελείωνε η πανήγυρη, ξαναγυρνούσαν ανά ομάδες και ξανάρχιζε σε κάθε νέα πανήγυρη, γιατί αυτές ήταν πολυάριθμες. Υπήρχαν πανηγύρεις της ευρύτερης περιφέρειας, καθώς και άλλες τοπικού χαρακτήρα. Η εμποροπανήγυρη των Σερρών ήταν μια από τις πιο φημισμένες και πολυσύχναστες. Η κοιλάδα των Σερρών ήταν ο σιτοβολώνας της Μακεδονίας.

Υπό την τουρκική κυριαρχία είχε τη φήμη μιας κοιλάδας, όπου έρρεε ο Πακτωλός –«Σέρρες Οβασί», αποκαλείτο, «altun yovassi». Πράγματι εκεί καλλιεργούσαν δημητριακά, σουσάμι, όπιο, γλυκάνισο (ρεζιανέ), καπνό, μουριές, βαμβάκι. Ασκούσαν την εκτροφή μεταξοσκώληκα και την κτηνοτροφία. Η πανήγυρη που λάμβανε χώρα Μάρτιο –Απρίλιο ήταν πηγή πλουτισμού για την πόλη και την περιφέρεια. Πήγαιναν εκεί άλλοτε από τη Θράκη, τη Βουλγαρία, τη Σερβία, το Μαυροβούνι, την Αλβανία, τη Βοσνία Ερζεγοβίνη, τη Βλαχία, τη Μολδαβία, τη Θεσσαλία, την Αυστροουγγαρία, ακόμη και τη Ρωσία. Στις Σέρρες, γίνονταν ανταλλαγές αγροτικών προϊόντων, αλόγων, δερμάτων βυρσοδεψίας, πρώτων υλών, μπαχαρικών, υλών βαφής (λουλάκι), σαφράν, υφασμάτων από τη Βιέννη, το Σεντάν και το Ελμπέφ, μεταξωτών και μάλλινων, μεταξωτού νήματος, τρέσας, κρασιών, σαπουνιού, ρώσικου χαβιαριού, όπλων, σοβατεπί κ.λπ.

Η γεωργία, όπως το εμπόριο και η βιομηχανία, ήταν ανεπτυγμένα. Η τεράστια πανήγυρη κατελάμβανε ένα μεγάλο τμήμα της πόλης το tabana (dibag-hane = η συνοικία των βυρσοδεψών και οι βοηθητικοί τους χώροι). Ήταν ακόμη πολύ σημαντική γύρω στα έτη 1860 και 1870. Τον καιρό του

εμφυλίου αμερικάνικου πολέμου, οι Σέρρες γνώρισαν μια πρωτόγνωρη ευημερία. Χάρη στις πολύ σημαντικές εμπορικές συναλλαγές στην αγορά βάμβακος αποκτήθηκαν κολοσσιαίες περιουσίες. Έλληνες και Εβραίοι πλούτισαν, αλλά επίσης υπέστησαν τις συνέπειες τη στιγμή της πανωλεθρίας.

Η κάμψη άρχισε το 1865 και επιταχύνθηκε με την κατασκευή της γραμμής των Ανατολικών. Αυτό υπήρξε για την εμποροπανήγυρη των Σερρών η χαριστική βολή και το ανεπανόρθωτο ψυχορράγημα της ευημερίας της πόλης. Βέβαια, υπήρξαν για μερικά ακόμη χρόνια πανηγύρεις. Αλλά πανηγύρεις άλλου είδους, τοπικού χαρακτήρα. Οι έμποροι, σχεδόν όλοι Εβραίοι και ντονμέδες από τη Θεσσαλονίκη, εγκαθίσταντο σε δύο τεράστια οικοδομήματα διαμορφωμένα για τη διακίνηση των εμπορευμάτων (ψιλικά, κιγκαλερία, υφαντά υφάσματα, δίχτυα, παιχνιδάκια, υφάσματα, γενικό εμπόριο, μαστίχα κ.λπ.).

Ήταν η σκιά του μεγαλείου του άλλοτε. Ο χώρος αυτής της πανήγυρης ονομάστηκε Κερεβάν Χάνι. Υπήρχαν δύο: το παλιό Κερεβάν χάνι και το νέο Κερεβάν χάνι.

Έκτοτε, μετά τα έτη 1870-1875, Ισραηλίτες έμποροι από τη Θεσσαλονίκη άρχισαν να εγκαθίστανται στην πόλη και να ιδρύσουν εμπορικές επιχειρήσεις αρκετά σημαντικές. Τέτοιοι ήταν οι Μπενσουσάν (βιοτεχνία), οι Γκεντάλια Ερρέρα (ψιλικά), οι Φρανσές και οι Σαλώμ (φαρμακευτικά προϊόντα), οι Φλωρεντίν (τραπεζίτες), οι Σιμχά (βιοτεχνία), οι Σαλιέλ (προϊόντα βιοτεχνίας) κ.λπ. Αντίθετα οι γηγενείς ισραηλίτες των Σερρών εγκαταλείπουν την πόλη και εγκαθίστανται στη Δράμα, το Νευροκόπι, τη Ζιλιάχοβα, Καβάλα, Ξάνθη, Θεσσαλονίκη και αλλού. Είναι οι Μπενβενίστε, οι Μιχαέλ, οι Οβαδία, οι Ντανιέλ, οι Σημαντώβ κ.λπ.

Τα τελευταία χρόνια του 19^{ου} αιώνα, η κοινότητα κέρδισε σε γόητρο και σε υπόληψη, λόγω της εγκατάστασης στις Σέρρες μερικών οικογενειών που ήρθαν με την ιδιότητα των δημοσίων υπαλλήλων της αυτοκρατορικής κυβέρνησης: Ο Μωύς εφέντη Αλμπάλα, δικαστής, πρόεδρος του πρωτοδικείου, οι στρατιωτικοί γιατροί Χαίμ Σουρουγιόν και Μπαχάρ, ο δημοτικός κτηνίατρος Γιακώβ εφέντη Μπεχάρ, ο Ζοζέφ εφέντη Κρούγκερ, μεσολαβητής/σύνδεσμος σε προξένους, ο Δρ. Αμών ντε Μεντόνσα (αμερικανικής καταγωγής) που υπήρξε προξενικός υπάλληλος της Βουλγαρίας, κ.ά.

Αλλά η κατάσταση θα άλλαζε προσεχώς εκ θεμελίων, όπως άλλωστε παντού στην Τουρκία, την επομένη της επανάστασης των Νεότουρκων. Ήταν οι τελευταίοι σπασμοί μιας αυτοκρατορίας που ψυχορραγούσε.

Οι Σέρρες, οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος

Πριν τελειώσω θα πω δυο λόγια για την κατάσταση, από εβραϊκή σκοπιά, στις Σέρρες κατά τη διάρκεια των Βαλκανικών και του Α΄ Παγκόσμιου Πολέμων. Κατά τη διάρκεια της πρώτης περιόδου (1912), τα παραρτήματα των εφημερίδων έκαναν τον κόσμο να πιστεύει ότι οι Τούρκοι είχαν νι-

κήσει τους συμμάχους και ότι ο στρατός τους είχε μπει θριαμβευτικά στη Φιλιππούπολη. Η πραγματικότητα ήταν εντελώς διαφορετική. Οι Βούλγαροι ήταν προ των πυλών των Σερρών. Ο πρώτος που μπήκε ήταν κάποιος Αντάρτ, ένας Βούλγαρος ιππίας ο οποίος, μόλις έφτασε, κατευθύνθηκε προς το Δημαρχείο για να το καταλάβει. Μετά από λίγο άλλοι ελεύθεροι σκοπευτές Βούλγαροι μπήκαν μέσα στην πόλη και άρχισαν να κάνουν έρευνες στα σπίτια, όπου κατοικούσαν Τούρκοι. Το ίδιο έκαναν και στο σπίτι του Χαΐμ Φλωρεντίν, προύχοντα της Κοινότητας, που κάποτε είχε χρηματίσει επικεφαλής του αυτοκρατορικού Θησαυροφυλάκιου. Τον είχαν καταδώσει ως τουρκόφιλο, που έκρυβε στο σπίτι του όπλα και πυρομαχικά. Δεν ήταν τίποτε από αυτά. Δεν βρήκαν στο σπίτι του παρά ένα επίσημο ένδυμα ανάλογο της ιεραρχίας του «gutbe», που του είχε χαρίσει η κυβέρνηση. Οι ελεύθεροι σκοπευτές άρπαξαν αυτό το επίσημο κοστούμι και τον συνέλαβαν. Η κα Φλωρεντίν, που μιλούσε άπταιστα βουλγαρικά, υπερασπίστηκε με ευγλωττία το σύζυγό της και οι ελεύθεροι σκοπευτές αποσύρθηκαν χωρίς να του κάνουν κακό. Την Παρασκευή το απόγευμα ο βουλγαρικός στρατός έμπαινε στις Σέρρες.

Οι σχέσεις μεταξύ των ελληνοβουλγάρων συμμάχων οξύνθηκαν βαθμηδόν, καθώς οι βλέψεις των Βουλγάρων για την κατοχή της Θεσσαλονίκης κατέστησαν σαφείς. Καθώς οι Έλληνες προχωρούσαν, οι Βούλγαροι δεν είχαν άλλη λύση παρά να εγκαταλείψουν την πόλη και να αποσυρθούν. Μέσα σε οκτώ ημέρες επικράτησε αναρχία.

Πολλές εβραϊκές και χριστιανικές οικογένειες βρήκαν εκείνες τις μέρες της αγωνίας καταφύγιο στο σπίτι του Μεναχέμ Σημαντόβ, προξένου της Ιταλίας σ' αυτή την πόλη. Το σπίτι και οι βοηθητικοί του χώροι, οι κήποι και το ισόγειο του προξενείου τέθηκαν στη διάθεση όλων αυτών που χτυπούσαν την πόρτα αυτού του Οίκου, του τόσο δεκτικού και φιλόξενου.

Οι Βούλγαροι έπρεπε να φύγουν για να μη βρεθούν περικυκλωμένοι από τις ελληνικές μεραρχίες που ήταν έτοιμες να μουν στην πόλη. Έτσι, μια Παρασκευή, έφιπποι Βούλγαροι υποχωρώντας σαν αετοί, διέσχισαν, με μεγάλη ταχύτητα τους δρόμους της πόλης διασκορπίζοντας μια σκόνη από εύφλεκτα υλικά, η οποία, καθώς έπαιρνε φωτιά, την μετέδιδε αμέσως στα μέγαρα, τα σπίτια, ξενοδοχεία, εκκλησίες, συναγωγές και σε κάθε τι που συναντούσε. Σε λίγα λεπτά η πόλη είχε μεταβληθεί σε μια ανατριχιαστική πυρά, η όψη της οποίας σκόρπιζε τον αποτροπιασμό, τη φρίκη και τον πανικό. Στο σπίτι των Σημαντόβ, οι πρόσφυγες, άντρες και γυναίκες τύλιγαν τις στέγες, τα παράθυρα και τα κουφώματα με πανιά και χαλιά βρεμένα για να εμποδίσουν την πυρκαγιά να καταβροχθίσει το σπίτι. Εκείνη τη στιγμή μια συμμορία κομιτατζήδων, οπλισμένων μέχρι τα δόντια, χτυπά την πόρτα του Προξενείου. Χριστιανοί και Εβραίοι, κάτωχροι, κλαίνε και θρηνούν. Καμία πένα δεν θα μπορούσε να περιγράψει την απόγνωση αυτής της τραγικής στιγμής, γράφει ένας αυτόπτης μάρτυρας αυτών των ανθρώπων

που περιμένουν, παγωμένοι από τρόμο, με το θάνατο στην ψυχή, την ώρα της υπέρτατης θυσίας. Όλοι ετοιμάζονται για το θάνατο και τον περιμένουν αναπόφευκτα. Η μοιραία στιγμή έφτασε. Ούτε αμυδρή ελπίδα, γιατί ο εχθρός είναι αμείλικτος και θέλει να πάρει εκδίκηση για την ήττα του.

Ο αείμνηστος Μ. Σημαντόβ, ντυμένος με το επίσημο κοστούμι του, το κάλυμμα της κεφαλής και όλα τα διακριτικά του λειτουργήματός του, ανοίγει το παράθυρο του δωματίου του και μιλάει άγρια στη συμμορία. Λέει μερικές κουβέντες γεμάτες κουράγιο και αξιοπρέπεια που φαίνεται να αγγίζουν αυτές τις καρδιές τις αναισθητες στα κλάματα. Τους δίνει χρήματα, πολλά χρήματα. Όμως υπήρχε μέσα στη συμμορία ένας παλιός γνώριμος του Μ. Σημαντόβ «Βεβαιωθείτε, του λέει, μην πιστεύετε τίποτε, κ. Σημαντόβ όσο θα είμαι εκεί, εγγυώμαι για τη ζωή σας». Αφού είπε έτσι, μπαίνει σαν φύλακας στην πόρτα του Προξενείου και στέκεται σκοπιά. Ήταν βράδυ, καθώς ο ελληνικός στρατός ήταν έτοιμος να κάνει την είσοδό του στην πόλη, που οι Βούλγαροι τράπηκαν σε φυγή και συνενώθηκαν με τον κυρίως στρατό κατά την πορεία του προς άλλη κατεύθυνση. Αν οι Έλληνες δεν έφταναν εγκαίρως εκείνη τη μέρα, όλοι θα είχαν ανελέητα σφαγιαστεί.

Μη γνωρίζοντας πού να καταφύγουν ούτε τί να κάνουν, μερικές εβραϊκές οικογένειες άστεγες, όλη η πόλη είχε καεί, εκτός από δύο-τρία προάστια πολύ μακριά από το κέντρο, πήγαν στο Νευροκόπι, το Γιάμπολι, τη Σιλιστρία, τη Σόφια, όπου εγκαταστάθηκαν προσωρινά. Όσοι δεν εγκατέλειψαν την πόλη εγκαταστάθηκαν στο Αραμπατζή Μαχαλεσί, που ήταν ένα από τα λίγα προάστια που οι Βούλγαροι λυπήθηκαν κατά την εσπευσμένη φυγή τους.

Όσον αφορά τον ισραηλιτικό πληθυσμό των Σερρών, η πλειονότητα του εγκαταστάθηκε στη Δράμα και τη Θεσσαλονίκη. Μερικοί δεν άργησαν να επιστρέψουν στις ερειπωμένες εστίες τους. Άλλοι δεν είχαν κατοικία. Ήταν εξαιρετικά δύσκολο να βρει κανείς κατάλυμα σε μια πόλη καμένη. Με την πάροδο του χρόνου «οι διασωθέντες που επέστρεψαν» μπόρεσαν να αναδιοργανωθούν και να αποκαταστήσουν μια Κοινότητα σε μικρογραφία. Στο μικρό αριθμό του γηγενούς στοιχείου ήρθε να ενταχθεί ένας πυρήνας Εβραίων κατεστραμμένων από τον πόλεμο που έρχονταν στις Σέρρες με την ελπίδα να ξαναβρούν εργασία στα ελληνο-αυστριακά μαγαζιά των καπνών. Ο Ζοζέφ Φαρατζή θεώρησε χρέος του να παραχωρήσει στους πρόσφυγες και στην Κοινότητα το στήριγμα της ισχυρής συνδρομής του. Δέχτηκε στα εργοστάσιά του ικανό αριθμό αυτών των πεινασμένων, ανοικοδόμησε με έξοδά του τη Συναγωγή που έφερε το όνομά του, υπερκάλυψε τα ελλείμματα του σχολείου, του Μπικούρ Χολίμ κ.λπ.

Χωρίς εκείνον η Κοινότητα θα ήταν ανεπανόρθωτα χαμένη. Για τις τόσες ευεργεσίες προς το κοινό, γνωστές και άγνωστες, οι συμπατριώτες του τού προόριζαν μια αιώνια αναγνώριση. Ανακήρυξαν τον κ. Ζοζέφ Φαρατζή επίτιμο πρόεδρο της Κοινότητας. Δεν υπήρχε καλύτερος τρόπος να απο-

δείξουν την άπειρη ευγνωμοσύνη τους σε κείνον που υπήρξε ο προστάτης τους.

Η ομιλία αυτή βασίστηκε σε στοιχεία που περιλαμβάνονται σε χειρόγραφο του Μερκάδο Κόβο, μιας από τις πλέον σημαντικές φυσιογνωμίες των Βαλκανίων πριν από το Ολοκαύτωμα. Το χειρόγραφο διασώθηκε από τον κουνιάδο του Δαβίδ Σαπόρτα μετά την απελευθέρωσή του από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης. Δημοσιεύτηκε, υπό την αιγίδα του Κέντρου Ερευνών για θέματα Ιουδαϊσμού της Θεσσαλονίκης (Τελ Αβίβ 5722-1962).

Ο Μερκάδο Κόβο γεννήθηκε το 1874 στις Σέρρες. Οι γονείς του κατάγονταν από τη Θεσσαλονίκη. Μελέτησε και έμαθε ξένες γλώσσες και απέκτησε και πολλές γνώσεις ως αυτοδίδακτος. Προτίμησή του ήταν η ιστορία. Πολύ νέος προσλήφθηκε ως εκπαιδευτικός στο σχολείο της Κοινότητας και λίγο αργότερα έγινε διευθυντής του σχολείου της Alliance Israelite Universelle.

Δεν ήταν απλός δάσκαλος, αλλά εκπαιδευτικός στην ψυχή. Φλογερά δεμένος με το πνεύμα του παραδοσιακού εβραϊσμού, μια ποιητική φύση που παλλόταν από αγάπη για το Ισραήλ και τη Σιών ήξερε να εμφυτεύει αυτά τα συναισθήματα στην καρδιά των μαθητών του. Συνέθεσε βιβλικά δράματα και τα παρουσίασε με ομάδες ερασιτεχνών, όπως π.χ. την Εστέρ, προσαρμογή από τον Ρακίνα, με συνοδεία χορωδίας με τραγούδια που συνέθεσε ο ίδιος, και τα οποία επί χρόνια τα τραγουδούσε η νεολαία των Σερρών και άλλων πόλεων.

Το 1908 εγκαταστάθηκε στη Θεσσαλονίκη και διορίστηκε καθηγητής γαλλικών και εβραϊκής ιστορίας στο ιδιωτικό Γυμνάσιο Αλτσέχ, καθώς και στο δημοτικό Πίντο. Έλαβε μέρος στην πνευματική ζωή των σιωνιστικών κύκλων και τα άρθρα του διαβάζονταν πολύ από τη νεολαία που τον λάτρευε. Ήξερε μουσική, αλλά τη γνώση αυτή τη χρησιμοποιούσε για δική του ευχαρίστηση και για τους φίλους του στις γιορτές, όπου συμμετείχε και συνόδευε με το βιολί του και με την ωραία φωνή του τραγουδώντας δικές του συνθέσεις ή εθνικά θέματα προκαλώντας τον ενθουσιασμό.

Όταν η ελληνική κυβέρνηση άνοιξε στη Θεσ/νίκη Πανεπιστήμιο, στο οποίο εγγράφηκε ένας μεγάλος αριθμός Εβραίων νέων, η στοά Μπενέ Μπερίθ, με σκοπό να εμποδίσει την απομάκρυνση αυτών των φοιτητών από τις αξίες του ιουδαϊσμού και να διατηρήσει την εβραϊκή φλόγα στις καρδιές τους, οργάνωσε τμήμα εβραϊκής ιστορίας. Το τμήμα αυτό το εμπιστεύτηκε στον Μερκάδο Κόβο, που ήξερε με τη θέρμη του λόγου του και τη βαθιά γνώση της ιστορίας παράλληλα με την ευρωπαϊκή του κουλτούρα, να τραβά το ενδιαφέρον και να παθιάζει τους μαθητές του για πράγματα του λαού τους και να τους κερδίζει στην εθνική ιδέα. Αυτός ο γενναιόψυχος εκπαιδευτικός της νεολαίας, που ήταν επίσης ένας ξεχωριστός άνθρωπος από άποψη ευγένειας χαρακτήρα, ένας πραγματικός Zadik (δίκαιος) πέθανε στη Θεσ/νίκη τον Ιούνιο του 1940. Η σύζυγος και η μοναχοκόρη του εκτοπίστηκαν από τους ναζί και εξοντώθηκαν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης.

ABSTRACT

MOISIS KONSTANTINIS

THE JEWISH PRESENCE IN SERRES BEFORE THE HOLOCAUST

The Royal Consulate of Serbia in Serres was established on 31 August 1897 and was the third Serbian diplomatic post (after Athens and Thessaloniki) in the geographical territory encompassed by present-day Greece. During its brief existence it was headed by Branislav Nusic (Alkiviadis Nousia), a man of Aromunian origin, who spoke French, German, Greek, and Turkish.

Immediately after Nusic arrived, the first signs emerged of the Greek-Serbian conflict across the whole spectrum of the two sides' clashing national interests. The diocese of Serres joined in the conflict with Metropolitan Grigorios firmly siding with the Greek consul, Stournaris.

A dispute broke out in March 1898 when Nusic demanded a place of honour in the cathedral, on a par with the Greek consul's. The rejection of the demand strengthened the Serbian consul's determination to build a chapel around which the local Slav element could gradually unite. To this end he asked Belgrade to send such ecclesiastical objects as vestments, icons, and a collection of liturgical books in Slavonic blessed by the Archbishop of Belgrade and Metropolitan of Serbia. When he failed to receive the approval of his superiors, Nusic was forced to deal with the problems he was facing in accordance with the instructions he received from Belgrade.

The Greek-Serbian conflict came to a head with the Serbs' preparations for the Serbian king's birthday on 2 August 1898. As no agreement could be reached with the diocese, both sides sent their recriminations to the Oecumenical Patriarchate. In the end, neither the metropolitan nor the Greek consul attended the service. The wrangling continued, not only over the place of honour in the church, but also over two wall paintings which, according to the Serbs, were destroyed at this time in the Monastery of St John the Baptist near Serres.

The Greek-Serbian conflict of this period is illuminated by documents of the Serbian consulate in Serres and the education and propaganda department of the Serbian Foreign Ministry which are in the Serbian Public Record Office.

ΧΟΡΗΓΟΙ:

ISBN: 978-960-86390-8-9